ራብዓይ ምዕራፍ

ቤተ ክርስቲያን ካብ 16 - 19 ዘመን

ካብ 1501 ዓ.ም.ግ ጀሚሩ ብሸሞንተ ሽሕ ዓመተ ዓለም ዝግለጽ ክፍለ ዘመናት ኮይኑ ካብ መንፈሳዊ ጉዳይ ብዝያዳ ዓለማዊ ነገር ዝዕብልለሉ፡ ፍቕሪ ደቂ ሰባት ዝጐድለሉ ጕርሒ ዝሰፍነሉ ተንኰል ዝበዝሓሉ ጊዜ ከም ዝኾውን ብትንቢተ ንግር እናተዘንተወ ንኸሉ ዓበይቲ መሰርሓትን ፍጻሜታትን ብምትእምማን ዘይካየደሉ መዋዕል በጺሑ ይብሃል። (2ጢሞ 3:1-9።) በዚ ይኹን ብኻልእ ብዝሒ ስሙያን ወሕሩያን ጻድቃን (ቅዱሳን) ካብቲ ቅድሚኡ ዝነበረ ክፍለ ዘመናት እናጐደለ ኢዩ መጺኡ።

ካብ'ቶም ኣብ ኣጋ ምዝዛም ሻብዓይ ሽሕ ዓመተ ዓለም ዝነበሩ ጻድቃን'ውን ኣብቲ ዘመን'ቲ ኣይተበጽሓና ኢሎም እናተማህለሉ፡ ኣቐዲሞም ከም ዝዓረፉ ትውፊታትን ጽሑፋትን ይገልጹ። (ኣቡነ ዮናስ ኣቡነ ብጹዓ ኣምላኽ ኣብ ድሮኡ ኢዮም ዓሪፎም)

ሓሳበ ዘመን፡

ክርስትና ኣብ ዝተመስረተሉ ዘመን ኣብ በበይነን ሃገራት ዝተፈላለየ ኣቈጻጽራ ዘመን'ኳ እንተ ነበረ፡ ኣብ ግዝኣተ ሮማውያን'ን ካልኦት ክርስትና ዝተቐበላ ኣህጉርን ዝቕጽረሉ ዝነበረ ሓሳበ ዘመን ካብ ምምስራት ከተማ ሮሜ ኣብ መዋዕለ ሮምሎስ ንጉስ 753 ቅ.ል.ክ. ሓደ ኢሉ ዝጅምር "ዓመተ ከተማ" (Anno Urbis Conditae) ዝጽዋዕ ነበረ።[1]

ብኻልእ መዳይ ክርስቲያናዊ ጸሓፊ ታሪኽ ዮልዮስ ዘኣፍራቅያ (Julius the African us sextus ኣፍሪቃዊ 160-240 ፈ.) ኣብ መጽሓፍ ቅዱስ ቅደም ተኸተል ትውልደ ኣበው ተመርኩሱ ብ221 ፈ. ዝቐመሮ፡ ካብ ፍጥረተ ዓለም ዝመበገሲኡ ክሳዕ

1 (Thompson chain Refrence Bible 5th Improved edition, P.1655.

ልደተ ክርስቶስ 5500 ዓመተ ዓለም ምዃኑ ዝገልጽ ምስ ድሕሪ ልደተ ክርስቶስ ዘሎ ዘመን ተደሚሩ ብተኸታታሊ ዝቈጽር ሓሰበ ዘመን ኣዳለወ። (ግዳ ተፍጻሜተ ዓለም ኣብ 6000 ዓመት ካብ ፍጥረት ከም ዝኸውን ይሓስቦ)

ብተመሳሳሊ ኣቈጻጽራ ብመሰረት ኣብ ብሉይ ኪዳን ዘሎ ዕድመ ኣበውን ምስኡ ዝተተሓሓዘ ሓደ ሓደ ፍጻሜታትን ብምንጽጻር ካብ ፍጥረተ ዓለም ክሳዕ'ቲ ዮልዮስ ልደተ ክርስቶስ ዝሓሰቦ 5492 ዓመተ ዓለም ከም ዝኾነ ዝሕሰብ ብበዓል ፓንደሮን ኣንያኖስን እስክንድርያውያን ኣብ ራብዓይ ዘመን፡ ዝተቐመረ፡ ሓሳበ ዘመን ተገልጸ። ቀመረ ዮልዮስ ዘኣፍራቅያ 5508 ዓመተ ዓለም ማለት 8 ዓ.ም. ክብል ከሎ ሓሳበ እስክንድርያውያን 5501 ዓመተ ዓለም ወይ 1 ዓመተ ምሕረት ምዃኑ ኢዩ።[2]

ሓሳበ ዘመን ዘኣፍራቅያ ኣብ ብዙሓት ምዕራባውያን (ኤውሮጳውያን፡ ፈረንጂ) ኣብያተ ክርስቲያን ተቐባልነት ረኺቡ ክቕጽረሉ ኸሎ፡ ግብጻዊት ቤተ ክርስቲያን ሓሳበ ዘመን እስክንድርያውያን ስለ ዝተቐበለት ዓመተ ኵነኔ (ቅ.ል.ክ) ናብ ዓመተ ምሕረት (ድ.ል.ክ) ለጊቡ ናይ 8 ዓመት ፍልልይ ተፈጥረ። ሓሳበ ዘመን ኣግኣዚት ቤተ ክርስቲያን ድማ መሰረቱ ግብጸ እስንድርያ ስለ ዝኾነ ካብ ሓሳበ ዘመን ዮልዮስ ኣፍሪቃዊ (ኣፍረንጂ፡ ዝተቐበልዎ) 7 ዓመትን 8 ወርሕን ይድሕር።

ኣብ መንጎ'ዚ ኣብ ራብዓይ ሓሙሻይ ዘመን፡ ካልኦት እስክንድርያውያን ማእምራን ነገረ ከዋኽብቲ (Astronomers) ኣውራ'ኳ ኣሞንዮስ ዝተባህለ ግብጻዊ መነኮስ ኣብ ዘመነ ቴዎፍሎስ ሊቀ ጳጳሳት ዘእስክንድርያ (385-412) ሓደ ሓድሽ ነጥቢ መበገሲ ኣቈጻጽራ ዘመን ክህሉ ብምሕሳብ ሜቶን በዓል ኣቴና (Athens) ዝመሃሮ ናይ 19 ዓመት ወይ 235 ወርሓዊ ዓውደ ብሕተት (Lunar cycle) ዝብሎ ሓሳብ ተጠቒሞም፡ (28 ዓውደ ጸሓይx19

2 A.M.E.H. p. 198-201.

ዓውደ ወርሕ = 532) ትንሳኤ ዝውዕለሉ መዓልቲ ወሰኑ። ኣብዚ 532 ዓመታት ዓውደ ቀመር'ዚ በዓለ ትንሳኤን ምስኡ ዝተተሓሓዘን ኵሉ ከም ብሓድሽ ኣብ ተመሳሳሊ ዕለትን መዓልትን ይውዕል።

ኣብ ሓደ ዓውደ ዓቢይ ቀመር (532 ዓመታት)

ተደጋጊሙ ትንሳኤ ዝውዕለለን ዕለታት

ድግግሞ =	ዕለታት	ድምር
ብበ4 ጊዜ ዝውዕለለን =	መጋቢት 26፡ ሚያዝያ 30 =	2 ዕለታት
ብበ8 ጊዜ ዝውዕለለን =	መጋቢት 27፡ 28፡ ሚያዝያ 28፡29 =	4 ዕለታት
ብበ12 ጊዜ ዝውዕለለን =	መጋቢት 29፡ ሚያዝያ 26፡27 =	3 ዕለታት
ብበ16 ጊዜ ዝውዕለለን =	መጋቢት 30፡ ሚያዝያ 1፡ 3፡ 4፡ 6፡ 7፡ 9፡ 12፡ 14፡ 15፡ 17፡ 18፡ 20፡ 22፡ 23፡ 25 =	16 ዕለታት
ብበ20 ጊዜ ዝውዕለለን =	ሚያዝያ 2፡ 5፡ 8፡ 10፡ 11፡ 13፡ 16፡ 19፡ 21፡ 24 =	10 ዕለታት
ጠቕላላ ድምር	532 ድግግሞ ዕለታት ኣብ 532 ዓመታት	35 ዕለታት

ብባሕረ ሓሳብ ግእዝ፡ ናይ ዝኾነ ዓመት ዓዋድያት (ተዘዋወርቲ) በዓላትን ኣጽዋማትን ዝውዕለሉ ዕለት ዘመልክት መርሕ፡-

ሀ. በዓል እብረ (እብሬት) ወንጌላዊ ንምፍላጥ ዓመተ ኵነኔ፡ (5500 ዓመት ቅ.ል.ክ) ምስ ዓመተ ምሕረት (ድ.ል.ክ) ብምድማር ኵሉኹሉ ዓመተ ዓለም ተባሂሉ ን4 ወንጌላውያን ይምቀል'ሞ ተረፍ 1 እንተ ኾይኑ ማቴዎስ፡ 2 ማርቆስ፡ 3 ሉቃስ፡ ማዕረ እንተ ኾይኑ ዮሓንስ ኢዩ። ዓመተ ምሕረት ጥራሕ ን4 ተመቒሉ እውን ከምኡ ይመጽእ።

ለ. ብግእዝ ባሕቲ መስከረም ንምፍላጥ፡ ብጽሒት፡ ሓደ ወንጌላዊ (መጠን ራብዒት 1/4 ዓመተ ዓለም) ናብ ዓመተ ዓለም ይድመር፡ ወይ ድማ ምቅሊት ሓደ ወንጌላዊ ብ5 (ጳጕሜን) ይረብሕ'ሞ 1 ብምጕዳል (ኣሐደ ኣእትት፡ 1 ጕደል) ን7 ዕለታት ይምቀል። ተረፍ 1 እንተ ኾይኑ ረቡዕ፡ 2 ሓሙስ፡ 3 ዓርቢ፡ 4 ቀዳም፡ 5 ሰንበት፡ 6 ሰኑይ፡ ማዕረ እንተ ኾይኑ፡ ሰሉስ። ባሕቲ መስከረምን ሚያዝያን ይውዕል።

ሐ. መጥቅዕ ወኣበቅቴ ንምርካብ፡ ዓመተ ዓለም ናብ 19 ንኡስ ቀመር ይምቀል፡ ካብቲ ተረፍ 1 ብምጕዳል ድማ ዝተረፈ ቊጽሪ፡ መንበር ይብሃል፡ ማዕረ እንተ ኾይኑ፡ ዘመነ ኣልቦ መጥቅዕ ወኣበቅቴ ምኻኑ ተፈሊጡ፡ ዕለተ በዓላት ወኣጽዋማት ብተውሳኺ ዕለት 30 መስከረም ይወጽእ።

እዚ መንበር ብ19 ረቢሑ ውጽኢቱ ትሕቲ 30፡ ኣብኡ ኸሎ ልዕሊ 30 እንተ ኾይኑ ን30 ብምምቃል (ብ30 ፍሱስ) ዝተረፈ ቊጽሪ መጥቅዕ ይጽዋዕ። ከምኡ'ውን መንበር ብ11 ረቢሑ ልዕሊ 30 ዝኾነ፡ ን30 ተመቒሉ ዝተርፍ፡ ትሕቲ 30 ኣብኡ ኸሎ ኣበቅቴ ይብሃል። ድምር ቊጽሪ መጥቅዕን ኣበቅቴን ወትሩ 30 ይኸውን።

መ. መጥቅዕ መውጽኢ በዓላትን ኣጽዋማትን ኮይኑ፡ ልዕሊ 14 መጥቅዕ ኣብ መስከረም፡ ትሕቲ 14 መጥቅዕ ኣብ ጥቅምቲ ይቝጸር። እዚ ማለት ምቕልቃል ሓዳስ ወርሒ (ሰርቀ ወርሒ) ናይቲ ሓድሽ ዓመት ኣብ መስከረም ወይ ጥቅምቲ ምውዓሉ የመልክት። ካብቲ መጥቅዕ ዝወዓሎ መዓልቲ 4 ወርሒ ምሉእ ወይ 120 ዕለታት ይቝጸር። ኣብ ርእሲኡ ሰኑይ ክሳዕ ዝርከብ 2-8 ዕለታት ይውሰኽ። እቲ ዝርከብ ሰኑይ ፈለማ ጾመ ነነዌ ኢዩ። ካብ ዕለተ መጥቅዕ ክሳዕ ጾመ ነነዌ ዝጅምረሉ ሰኑይ 122-128 ዕለታት ይኸውን።

ብኻልእ ኣገላልጻ ካብ 122-128 መዓልታት ን30 ተመቒሉ ዝተርፍ ቍጽሪ ናይ ነፍሲ ወከፍ መዓልቲ ተወሳኺ ይብሃል።

ምሳሌ:-

መጥቅዕ ካብ ዝወዓሎ <u>መስከረም /ጥቅምቲ</u>	ብዝሒ ዕለታት ክሳዕ <u>ጾመ ነነዌ</u>	ተወሳኺ መዓልታት <u>(ን30 ተመቒሉ ዝተርፍ)</u>
ቀዳም	128÷30=4+8	ቀዳም 8
ሰንበት	127÷30=4+7	ሰንበት 7
ሰኑይ	126÷30=4+6	ሰኑይ 6
ሰሉስ	125÷30=4+5	ሰሉስ 5
ረቡዕ	124÷30=4+4	ረቡዕ 4
ሓሙስ	123÷30=4+3	ሓሙስ 3
ዓርቢ	122÷30=4+2	ዓርቢ 2

ብኸምዚ ዕለተ መጥቅዕን ተወሳኺ መዓልትን ተደሚሩ፡ መበጀዊ (መቤዛዊ) ሓመር ዝጸዋዕ ሰኑይ ጾመ ነነዌ ዝውዕሎ ዕለት የመልክት። ዘመን ብባሕረ (ባሕረ ሓሳብ) ጾምን በዓልን ካብ ማዕበል ስጋ መሰጋገሪ መርከብ ኣምሳል ኮይኑ፡ መበጀዊ ሓመር ጾመ ነነዌ ዝውዕሎ ዕለት ዘፍልጥ ንዓዋድያት በዓላትን ኣጽዋማትን መበገሲ ዝኾውን ኢዩ። ብዝርዝር:-

ጾመ ነነዌ ካብ ዝወዓሎ <u>ብዝሒ ዕለታት ክሳዕ</u>		ተወሳኺ <u>(ን30 ተመቒሉ ዝተርፍ)</u>
ጾመ ኣርብዓ	14	- 14
ደብረ ዘይት	41 ÷ 30=	1 + 11
ሆሳዕና	62 ÷ 30=	2 + 2
ዓርብ ስቕለት	67 ÷ 30=	2 + 7
ትንሳኤ	69 ÷ 30=	2 + 9

ርክበ ካህናት	93 ÷ 30=	3 + 3
ዕርገት	108 ÷ 30=	3 + 18
በዓለ መንፈስ ቅዱስ	118 ÷ 30=	3 + 28
ጾመ ሰኒ	119 ÷ 30=	3 + 29
ምህላ ድሕነት	121 ÷ 30=	4 + 1

ንምሳሌ፡ ናይ 1992 ዓ.ም.ግ በዓላትን ኣጽዋማትን ንምውጻእ:-

ሀ. 5500 ዓመተ ኵነኔ+1992 ዓመተ ምሕረት= 7492 ዓመተ ዓለም፡ ÷ 4 ወንጌላውያን= 1873 ማዕረ ስለ ዝበጽሐ ዘመነ ዮሓንስ ኢዩ (ዓመተ ምሕረት ጥራሕ'ውን 1992÷4= 498 ማዕረ ብምኻኑ ዘመነ ዮሓንስ።)

ለ. ባሕቲ መስከረም ንምርካብ 7492 ዓመተ ዓለም + 1873 ብጽሒት ሓደ ወንጌላዊ (መጠነ ራብዒት) = 9365 ወይ ምቅሊት ሓደ ወንጌላዊ 1873X5 ጻጕሚን= 9365 ይኸውን እሞ 9365-1 (ሓደ ጕደሎ= ኣሐደ ኣእት)= 9364 ÷ 7 ዕለታት= 1337+5። ወይ ድማ 9365÷7= 1337+ 6-1=5 ይኸውን። እዚ ማለት ካብ ረቡዕ ጀሚሩ ሓሙሻይ መዓልቲ ሰንበት ባሕቲ መስከረምን ሚያዝያን ምዃኑ ይፍለጥ።

ሐ. መጥቅዕ ወኣበቅቴ ንምርካብ 7492 ዓመተ ዓለም ÷ 19 ንኡስ ቀመር = 394 + 6 - 1 = 5 መንበር ይኸውን። 5 መንበር X19=95÷30=3+5 መጥቅዕ። 5 መንበር X11= 55÷30= 1+25 ኣበቅቴ፡ 5 መጥቅዕ + 25 ኣበቅቴ = 30።

መ. 5 መጥቅዕ ትሕቲ 14 ስለ ዝኾነ፡ ኣብ ጥቅምቲ፡ ቀዳም ዕለት 5 ይውዕል + ተወሳኺ ቀዳም 8= 13 መበጀዊ ሓመር ኮይኑ፡ <u>ሰኑይ 13 የካቲት ጾመ ነነዌ።</u> መጥቅዕ ኣብ መስከረም እንተ ኾይኑ፡ ጾመ ነነዌ ኣብ ጥሪ፡ መጥቅዕ ኣብ ጥቅምቲ እንተ ኾይኑ ጾመ ነነዌ ኣብ የካቲት ይውዕል።

13 <u>መበጀዊ ሓመር</u>	<u>በዓል / ጾም</u>
+ 14 ተውሳክ ኣርብዓ ጾም= 27	ጾመ ኣርብዓ ሰኑይ 27 የካቲት
+ 11 ተውሳክ ደብረ ዘይት = 24	ደብረ ዘይት ሰንበት 24 መጋቢት
+ 2 ተውሳክ ሆሳዕና= 15	ሆሳዕና ሰንበት 15ሚያዝያ
+ 7 ተውሳክ ስቅለት = 20	ዓርብ ስቕለት 20 ሚያዝያ
+ 9 ተውሳክ ትንሳኤ = 22	ትንሳኤ ሰንበት 22ሚያዝያ
+ 3 ተውሳክ ርክበ ካህናት = 16	ርክበ ካህናት ረቡዕ 16ግንቦት
+ 18 ተውሳክ ዕርገት = 31÷30= 1+1	ዕርገት ሓሙስ 1 ሰነ
+ 28 ተውሳክ በዓለ መንፈስ ቅዱስ = 41÷30= 1+11	በዓለ መንፈስ ቅዱስ ሰንበት 11 ሰነ
+ 29 ተውሳክ ጾመ ሰኔ = 42÷30= 1+12	ሰኑይ 12 ሰነ ጾመ ሓዋርያት
+ 1 ተውሳክ ምህላ ድሕነት = 14	ምህላ ድሕነት ረቡዕ 14 ሰነ

ድምር ተውሳኽት 122 ምኻኑ፡ ካብ ጾመ ነነዌ ክሳዕ ምህላ ድሕነት ዘለዉ ኣጽዋማትን በዓላትን ኣብ ውሽጢ 122 ዕለታት ከም ዝውዕሉ የመልክት።

* <u>ኣበቅቴ</u> + ዕለተ ግእዝ + ሕጸጽ (ኣብ ነፍስ ወከፍ 2 ወርሒ፡ ሓደ ጊዜ ወርሒ እትጽልምቶ) + 4 ተረፈ ዑደት (ቀመረ ዓረብ) = ሰርቀ ሌሊት (ወርሒ እትብርሃሉ ጊዜ ዘፍልጥ ብተመሳሳሊ ብወርሒ ናይ ዝቘጽሩ ኣዕራብን እስራኤልን ዕለታት የረድእ)።

ብኣቈጻጽራ ቤተ ክርስቲያን ግብጺ 1 ቶውት (ቲቶ፡ Tout) 5777 ዓመተ ዓለም (መስከረም 5777 ዓ.ዓለም ግእዝ) ወይ 277 ዓ.ም 29 ነሓሰ፡ August 1037 ዓመተ ከተማ፡ ሓሳበ ሮማውያን (Annourbis Conditae) 285 ፈ. ንዝኸረ ቅዱሳን ሰማዕታት መበገሲ ኣቈጻጽራ ዘመን ክኸውን ተመደበ።[3]

[3] E.C.H.

እዚ ብወዝቢ ዝመጸ ሓሳብ ዘይኮነስ ከም ሓሳበ እስክንድር ያውያን ካብ ፍጥረተ ዓለም ክሳዕ'ቲ ጊዜ'ቲ ዝነበረ 5777 ዓመተ ዓለም 304 ምሉእ ዓውደ ወርሕ ንኡስ ቀመር (ናይ 19 ዓመት ዑደት) ስለ ዝኾነ፡ እዚ ፍሉይ ዕለትን ዓመትን፡ ዑደተ ወርሕ ከም ብሓድሽ ዝጀምረሉ ምቕልቃል ሓዳስ ወርሒ (ሰርቀ ወርሕ) ብምኻኑ ዝተሓሰበ ኣማራጺ ኢዩ። እቲ ጊዜ'ቲ ናይቲ ኣብ ልዕሊ ቤተ ክርስቲያን ዓቢይ ዕንወት ዘውረደን ማእለያ ዘይብሎም ሕዝበ ክርስቲያን ብግፍዒ ዘህለቐን ዲዮቅልጥያኖስ ወተሃደራዊ ንግስነት ዝተላበሰሉ ጊዜ ስለ ዝነበረ፡ "ቀመረ ዲዮቅልጥያኖስ" (Diocletian year) ተባሂሉ'ውን ይጥቀስ። ብቐንዱ ግን ንኽብርን ዝኽርን ንሱ ዘቕተሎም ንጹሓን ሕዝቢ፡ "ዓመተ ሰማዕታት" (Anno Martirs) ተሰምዩ ኣብ ዓለመ ክርስትና መበገሲ ሓሳበ ዘመን ኮነ።

ብቐደሙ ኣብ መንጎ ኣብያተ ክርስቲያን በብእዋኑ ዝተራእየ ፍልልይ ኣቈጻጽራ ዘመን መበገሲ ካበይ ይኹን ዝብል ጥራሕ ዘይኮነስ ኣውራ መፈላለዩ ነገር ክብረ በዓለ ትንሳኤ መኣስ ዕለትን መዓልትን ክውዕል ይግብኦ ዝብል ኢዩ ዝነበረ። ንምሳሌ፡ ኣብ ካልኣይ ዘመን፡ ክፉል ሕዝበ ክርስቲያን ዓለም ብመሰረት ጥንተ ስቅለትን ትንሳኤን ብኣቈጻጽራ ዕብራውያን ወርሓ ኒሳን ዕለት 14 ዓርቢ ስቕለት፡ ዕለት 16 በዓለ ትንሳኤ፡ ኣብ በዓለ ፋሲካ እስራኤላውያን ኣብ ዝኾነ መዓልቲ ክኽብሩ ኸለዉ፡ ግብጺ እትርከበን ካልኦት ኣህጉረ ክርስትና ድማ መዓልቱ ሰንበት ከይ ለቐቐ ድሕሪ 16 ኒሳን ዝውዕል መዓልቲ ዓርብን ሰንበትን ኣብ ዝኾነ ዕለት የብዕሉ ነበሩ።[4]

ኣብቲ ኸምኡ ዝበለ ሓሳባት ዝነበረሉ ዘመን ድሜጥሮስ ሊቀ ጳጳሳት ዘእስክንድርያ (189-231 ፈ.) ብ11 ኣበቅቴን ብ19 መጥ

[4] ዘ.ኦ. ገጽ 27። * ስንክሳር 4 መጋቢት ግእዝ።

ቅዕን ዝቕመር በዓለ ትንሳኤ መኣስ ክውዕል ከም ዝግብኦ ዘፍልጥ ኣገባብ ኣብ መበል 26 ዓመተ ሲመቱ (215 ፈ.) ኣመዓራርዩ መምርሒ ኣውጽአ። ንሱ ዘውጽኦ መምርሒ ኣብቲ ቐዳማይ ዓቢይ ጉባኤ ኣብያተ ክርስቲያን ዓለም (ጉባኤ ኒቅያ፡ 325 ፈ.) ቀሪቡ ምስ ተመርመረ ኣብ ኵለን ኣብያተ ክርስቲያን ዓለም ክስርሓሉ ብመሰረት ሓሳበ ድሜጥሮስ በዓለ ትንሳኤ ዝውዕለሉ ዕለትን መዓልትን ዝኾነ ሊቀ ጳጳሳት እስክንድርያ ንኹሉ ክፍልጥ ውሳኔ ተመሓላለፈ።

እንተ ኾነ በብዓመቱ በዓለ ትንሳኤ ናብ ምሉእ ዓለም ምእዋጅ ኣብ ዘይክኣለሉ ኩነታትን ንመጽናዕቲ ዓውደ በዓላትን ክጠቅም ተባሂሉ ንመጻኢ ናይ ብዙሕ ዓመታት በዓላት ዝገልጽ ሰሌዳ ጊዜ (ሰንጠረዥ፡ Time Table Calenderical Table) ምድላው ምስ ተጀመረ፡ ንኹሉ ዝጥርንፍ ሓባራዊ መበገሲ ኣቈጻጽራ ዘመን ብዘይ ምንባሩ እቲ ፍልልይ ሓሳበ ዘመን፡ ካልእ ፍልልይ ሓሳባት እናፈጠረ ተሃውኮ ኣምጽአ።

በዓለ ትንሳኤ ንምፍላጥ ሽዑ ዝዳሎ ዝነበረ ሰሌዳ ጊዜያት (ሰንጠረገርት) ብዘመነ ቴዎፍሎስን (385-412) ቄርሎስን (412-443 ፈ.) ሊቃነ ጳጳሳት ዘእስክንድርያ ዝተዳለወን ዝማዕበለን ናይ 95 ዓመታት ሰሌዳ ዘመን (5 ዓውደ ወርሕ 5x19=95) እስክንድርያውያን፡ ብኻልእ መዳይ ናይ 84 ዓመታት ሰሌዳ ዘመን 3 ዓውደ ጸሓይ (3x28=84) ሮማውያን፡ ብተወሳኺ ከምቲ ኣቐዲሙ ዝተገልጸ ግብጻዊ መነኰስ ዘቕረቦን ብተመሳሳሊ ካልኦት ምሁራን ምዕራባውያን ኣብያተ ክርስቲያን (ኣፍርንጂ) ኣብ ዘመነ ፖፕ ኢላርዮስ ዘሮሜ ዝተሰርዐን፡ በዓለ ትንሳኤ ኣብ ተመሳሳሊ ዕለትን መዓልትን ዝውዕለሉ ናይ 532 ዓመታት ሰሌዳ ኣዝማን (ዓውደ ጸሓይ ብዓውደ ወርሕ ዝተባዝሐ (28x19=532) ወዘተ. ኣቅማር ነበሩ።

ዓመተ ምሕረት

ዓለም ኣብ ከምዚ ዝመሰለ ባሕሪ ሓሳብ እንከላ፡ ምስ ሮማዊት ቤተ ክርስቲያን ርክብ ንዝነበረን ኮነ ንዘይነበረን ንነዊሕ መዋዕል ከካትዕ ዝጸንሐ ክብረ በዓል ትንሳኤ ሓደ መልክዕ ንምትሓዝ፡ ብሕቶ ቀዳማዊ ዮሓንስ ኣቡን (ፖፕ) ዘሮሜ (6ይ ዘመን) ካብ ልደት ክርስቶስ ዝጅምር ኣቈጻጽራ ዘመን ቀሚሩ ክቐርብ ዲዮናስዮስ ኤክስጉኦስ ዝተባህለ ኣብ ኢጣልያ ዝነብር ፈላሲ ተመዘዘ። ንሱ ነቲ ብ5777 ዓመተ ዓለም (277 ዓ.ም.ግ፡ 285 ፈ.) ዝጅምር ዓመተ ሰማዕታት ገዲፉ ብ532 ዓመታት ዝቕመር ዓውደ ሓሳብ ብምምዕርራይ ንድሕሪት ተመሊሱ ብዕለተ ዮልዮስ 25 ታሕሳስ ኣብ መበል 753 ዓመተ ምምስራት ከተማ ሮማ፡ ክርስቶስ ከም ዝተወልደ ሓሲቡ ጸብጻብ ኣቕረበ።[5]

ሊቃውንተ ቤተ ክርስቲያን ድማ ነዚ ሓሳብ'ዚ ካብ ቀዳም 1 ጥሪ ዕለተ ዮልዮስ (Julian calendar) 754 ዓመተ ከተማ ሮሜ፡ 1 ዓመተ ልደተ ክርስቶስ ኮይኑ ክጅመር ብምውሳን እዚ ብሓፈሻ ኣብ ዓለም ዝቕጽረሉ ዘሎ ክርስቲያናዊ ሓሳበ ዘመን ብ532 ዓ.ም.ፈ ተመስረተ።

ዲዮናስዮስ ዝተጠቕመሉ መሰረተ ሓሳብ ወንጌል ሉቃስ ምዕራፍ 3 ቍጽሪ 1 "ወአመ ዓሠርቱ ወኃምስቱ ዓመተ መንግሥቱ ለጢባርዮስ ቄሳር" "ኣብ መበል 15 ዓመተ ንግስነት ጢባርዮስ ቄሳር" ዝበሎ ኣብ 3፡23፡ "ወየአክል ሠላሳ ክረምቱ ለኢየሱስ" "ኢየሱስ (ክምህር ክጅምር ከሎ) ዕድሜኡ 30 ዓመት ኣቢሉ ነበረ፡" ዝብላ ጥቕስታት ተመርኲሱ መበል 15 ዓመተ ንግስነት ጢባርዮስ ምስ 30 ዓመት ዕድመ ኢየሱስ ክርስቶስ ብምትሕሓዝ ኣብ መበል 782 ዓመተ ከተማ (ሮማ፡ Anno Urbis) መበል 15 ዓመተ ንግስና ጢባርዮስን 30 ዓመት ዕድመ ስጋዌ ክርስቶስን ከም ዝኾነ ገመተ።

---

[5] N.E.B. vol. 4 p. 580.

ኣብዚ 782 ዓመተ ምምስራት ከተማ ሮሜ ክርስቶስ ከም ዝተወልደ ቀመረ'ሞ ኣብቲ እዋን'ቲ ንዓውደ ጸሓይን ዓውደ ወርሕን ብምዝማድ (28x19) 532 ዓመት ከም ዝበጽሐ ሓሳቡ ኣቕረበ። ካብ ሽዑ ጀሚሩ ኸኣ ኣብ ብዙሓት ኣህጉረ ክርስትና ክጥቀሙሉ ጀመሩ። ኣብቶ ጽሑፋት ብራናታት ሃገርና "ዘከመ ሐሳቦሙ ለአፍረንጊ (ጂ)፡ በሐሳበ ሮማውያን ኣፍረንጊ ..." "ከም ኣቈጻጽራ ፈረንጂ፡ ብኣቈጻጽራ ሮማውያን ፈረንጂ ወዘተ. ተባሂሉ ይፍለጥ።

ድሕሪ ዲዮናስዮስ ዝተመራመሩ ምሁራን ግን ጽሑፈ ወንጌል ምስ ናይ መንግስተ ሮማ ሓደ ሓደ ናይቲ እዋን'ቲ ታሪኻውያን ፍጻሜታት ብምግንዛብ ብዝገበርዎ ምርምርን መጽናዕትን ቀመረ ዲዮናስዮስ ኤክስጉኦስ ጉድለት ከም ዘለዎ ኣረጋገጹ። ከም ኣብነት እቲ ኣብ ጊዜ ልደተ ክርስቶስ ዝነበረ ንጉስ እስራኤል ሄሮድስ ዓቢ፡ (ማቴ 2፡1።) ካብዚ ዘሎ ዓ.ም ፈረንጂ ኣቐዲሙ ብ750 ዓመተ ከተማ (ሮማ) 4 B.C፡ ቅ.ል.ክ 4 ዓመት ከም ዝሞተ ኣብቲ እዋን'ቲ ዝነበረ ዮሴፉስ ዝተባህለ ኣይሁዳዊ ጸሓፊ ታሪኽ መዝጊቡዎ ኢዩ። ካልእ ድማ ኣብ ሉቃ 2፡1። "በቲ ቕነ'ቲ (ክርስቶስ ዝተወልደሉ) ኵሉ ኣብ ግዝኣት ሮማውያን ዝነብር ሕዝቢ ክጽሓፍ (ክምዝገብ) ካብ ቄሳር ኣውግስጦስ (30 ቅ.ል.ክ- 14 ዓ.ም.ፈ) ትእዛዝ ወጸ። እዚ እቲ ቀሬኔዎስ ኣብ ሶርያ ተሸይሙ ኸሎ ዝኾነ ቀዳማይ ጽሕፈት (ምዝገባ) ኢዩ።" ዝብሎ ጥቕሲ ብታሪኽ እንተ ተመርመረ ነገስተ ሮሜ ብዛዕባ ግብሪ መንግስትን ካልእን ንሃገረ እስራኤል ሓዊሱ ኣብ ኵሉ ግዝኣቶም በብጊዜኡ ፍቕዲ ሕዝቢ የካይዱ ምንባሮምን ኣብ ዘመነ ኣውግስጦስ ጥራሕ'ኳ ተደጋጋሚ ፍቕዲ ሕዝቢ ተገይሩስ፡ እቲ ቐዳማይ ፍቕዲ ሕዝቢ (ምዝገባ) ዝተባህለ ኣብ መበል 746-748 ዓመተ ከተማ (ሓሳበ ሮማውያን፡ Roman Year፡ Anno Urbis) ብድሕሪኡ'ውን ብ759 ዓመተ ከተማ ከም ዝተገብረ ተወሳኺ ካልእ በበ

ይኑ መረድኢታት ስለ ዝተረኽበ፡ ሓሳበ ዲዮናስዮስ 4-8 ዓመት ጐደሎ ኾይኑ ጸንሐ።

ንቄሳር ኣውግስጦስ ተኪኡ ብ19 ነሓሰ 14 ፈ (በዚ ዝተለምደ ክሳዕ ሎሚ ዘሎ ኣቈጻጽራ ፈረንጂ) ዝነገሰ፡ ቄሳር ጢባርዮስ መበል 15 ዓመተ ንግስነቱ ዝመልእ ካብ 19 ነሓሰ 28 ፈ ናብ 18 ነሓሰ 29 ፈ፡ ወይ'ውን ከም ኣገባብ ዓውደ ኣዋርሕ ናይቲ ሽዑ ዝውዕር ዝነበረ ቀመረ ሶርያውያን ካብ መስከረም ጥቅምቲ 27 ፈ ናብ መስከረም ጥቅምቲ 28 ፈ. ኣብ ዝነበረ ዓመት ክኸውን ከሎ ኣብቲ ጊዜ'ቲ ምድራዊ መዋዕለ ስጋዌ ክርስቶስ ብውሑዱ 33 ዓመት ምናልባት'ውን ልዕሊኡ ምበጽሐ። ዲዮናስዮስ ግን እዚ ኣብ ወንጌል ሉቃስ ምዕራፍ 3 ቍ. 23 "ኢየሱስ ክምህር ክጅምር ከሎ ኣስታት ወዲ 30 ዓመት ነበረ፡" ዝብሎ ጥቕሲ ከም ውሱን ቍጽሪ ዓመት ስለ ዝወሰዶ ኣቈጻጽራ ዘመኑ ፍጹም ኣይኮነን።

ይኹን'ምበር ድሕሪኡ ዝሰዓቡ ሊቃውንትን ብዙሓት ማእምራን ታሪኽን ዘቕረቡዎ ትንተና ሓቅነቱ እንተ ተረጋገጸ'ኳ ብዙሕ ነገራትን ታሪኻትን ተመዝጊቡሉ ኣብ ኣብያተ ክርስቲያን ክጥቀሙሉ ስለ ዝጸንሐ ተፋልሶ ነገራትን ምምዝባል ሓሳባትን ከየምጽእ ካብ ምእራሙ፡ ከም ዘለዎ ክቕጽል ከም ዝሓይሸ ተወሲኑ እንሆ ኣብ ዓለም ይጥቀሙሉ ኣሎ።[6]

ዓመተ ምሕረት ግእዝ፡

ኣቈጻጽራ ዓመተ ምሕረት ግእዝ ማለት፡ ብቛንቋ ግእዝ ዝቕመር ብልሳነ ግእዝ ዝተጻሕፉ መጻሕፍተ ብራና ዝገልጽዎ ምሁራን ግእዝ ዘወሃሃዱዎ ኣብ ኣግኣዚት ቤተ ክርስቲያን ኤርትራ ከምኡ'ውን ኢትዮጵያ ዝጥቀሙሉ ባሕረ ሓሳብ ግእዝ ኢዩ።

6 LA SACRA BIBBIA ROMA 1968 P. 1100 * N.J.B. P. 2068. Tho.C.R. 1655.

"ጌና ይእቲ ልደቱ ለእግዚእነ ኢየሱስ ክርስቶስ በወርኃ ግእዝ፡ እመ ፳ወ፱ ለታኅሣሥ[7] ወወፅአት ነፍሱ እምሥጋሁ ... በግእዝ እመ ፲ወ፮ ለወርኃ ታኅሣሥ ...[8] ብግእዝን ብቕብጥን ዓውደ ዓመት አብ ርእሰ መስከረም (ሓድሽ ዓመት ባሕቲ መስከረም ... ብአበሓሕታ ግእዝ።[9] ወተፈጸመት በግእዝ እመ ፳ወ፯ ለጥቅምት።[10]

ኣግኣዚት ቤተ ክርስቲያን ብትምህርተ ሃይማኖት ብስርዓተ ቅዳሴ ብቀኖናተ ቤተ ክርስቲያንን ብትርጓሜ ቅዱሳት መጻሕፍትን ምስ በበይነን ኣህጉረ ክርስትና ብዝነበራ ርክብ በበይኑ ዓይነት ኣቈጻጽራ ዘመን ተኣታቲዩስ ብተደራቢ ትጥቀመሉ'ኳ እንተ ኾነት ምዱብን ቀንድን ግን ግብጸ እስክንድርያ ዝመሰረቱ ናይ ገዛእ ርእሱ ፍሉይ ባህርይ ዘለዎ፡ ቅድመ ልደተ ክርስቶስ ምስ ዝነበረ ተደሚሩ፡ ዓመተ ዓለም ብምባል ዝቕመር፡ ብመሰረት'ዚ ዓመተ ምሕረት ጥራሕ ንበይኑ ክቝጸር ከሎውን ኣቐዲሙ ከም ዝተገልጸ 7 ዓመትን 8 ወርሕን፡ ወይ ከኣ ካብ መስከረም ክሳዕ ታሕሳስ 7 ዓመት፡ ካብ ጥሪ ክሳዕ ነሓሰ - ጳጉሜን 8 ዓመት ካብ ናይ ፈረንጂ ዝድሕር ባሕረ ሓሳብ ኮይኑ ይርከብ። ንምሳሌ 2000 ዓ.ም ፈ. 1992 ዓ.ም.ግ ይኸውን።

ኣብ መወዳእታ 16 ዘመን (1600 ግእዝ) ናይ 7000 ዓመታት ብምቕማር ተጠርኒፉ ካብ ዝነበሮ ዝተፈላለየ ሓሳባት ተወሃሂዱ ናይ ሎሚ መልክዑ ክሕዝ ክኢሉ።[11]

---

7 መጽሓፈ ባሕርይ፡ ብራና።
8 ገድለ መርቆሬዎስ ደብረ ድማኅ ዓረዛ፡ ብራና።
9 መ.ሰ.ወግ.ወመ.ቃ.ሓ. ገጽ 248-249፡577።
10 መጽሓፈ ሕርግራግ ሓሳበ ቢዘን፡ ብራና።
11 ኣ.ቤ.መ.ቃ. "ባ"

ዓመት፡

ንናይ'ዚ ሎሚ ዘሎ ሓፈሻዊ ኣቈጻጽራ ዓመት ዝወለደ ካብ ምህዞ ናይ'ቶም ኣብ መንጎ 4000-3000 ዓመት ቅ.ል.ክ ዝነበሩ ቀዳማውያን ግብጻውያን ማእምራን ነገረ ከዋክብት ዝተረኽበ ሓሳብ ኢዩ። ኣብ ፈለማ 4236 ቅ.ል.ክ ስሩዕ ጸሓያዊ ኣቈጻጽራ ሓደ ዓመት ዝብሃል 365 ዕለታት ነበሮ። ካብ ግብጺ ናብ ሄለናውያን (ግሪኻውያን) እስክንድርያውያን ምስ ሓለፈ ኣብ ዘመነ ሳልሳይ በጥሊሞስ (239 ቅ.ል.ክ.) ብዝሓሸ ሰግረ ዓመት (Leap Year) 365. 25 ዕለታት ዘለዎ ዓመት ኮይኑ ተመዓራረየ። ሮማውያን ኣብ መዋዕለ ቄሳር ዮልዮስ (46 ቅ.ል.ክ) ምስ ተለቅሕዎ ድማ ኣብ ምዕራባውያን ኣህጉር ተፈልጠ። "ቀመረ ዮልዮስ፡ Julian Calendar" ከኣ ይብሃል።

ቤተ ክርስቲያን ግብጺ ነዚ መሊሳ ብናታ ኣቀማምራ መዲባ በዓለ ትንሳኤ ዝውዕለሉ ዕለት ዘፍልጥ ኣገባብ ፈጠረት። እዚ ኣገባብ'ዚ ኣብ ኣግኣዚት ቤተ ክርስቲያን ተለሚዱ፡ ቍጽሪ ዕለታት ኣብ ኣዋርሕን ዓመትን ብሓደ ዓይነት ይኸይድ።

ኣብያተ ክርስቲያን ግብጺ፡ ሓበሻ፡ (ኤርትራ ወኢትዮጵያ) ኣርማንያ፡ ከም ናይ ጥንታዊት ሃገረ ግብጺ፡ ነፍስ ወከፍ 12 ኣዋርሕ በብ30 ዕለታት ዝሕዛ ኣብ መወዳእታ ንኡስ ወርሓ ጳጉሜን 5 ዕለታት ኣብ ሰግረ ዓመት 6 ዕለታት ዝርከቦ ጸሓያዊ ዑደተ ዓመት ኣለወን።

<u>ቀመረ ዮልዮስ Julian Calendar)</u> ናይ ሮማውያን መበገሲ ሓሳበ ዘመን ካብ ምምስራት ከተማ ሮማ ዝጀምር'ኳ እንተ ነበሮም ብሰርቀ ሌሊት (ወርሓዊ) ዝቝጸር ዓውደ ኣዋርሖም ምዕሩይ ብዘይ ምንባሩ ኣብ ምቕይያር እዋናትን (ሓጋይ ክረምቲ ...) በዓላትን እናተደባለቐ ሕልኽላኽ ስለ ዝፈጥር ንዕኡ ንምምዕርራይ ቄሳር ዮልዮስ ንጉስ ሮማ ሶሲጅነስ ንዝተባህለ እስክንድርያዊ ፈላጥ ነገረ ከዋክብት ዝሓሸ ዓውደ ኣዋርሕ ኣዳልዩ ከቕርበሉ ሓተቶ እሞ ከምቲ ናይ ግብጸ እስክንድርያ፡

ጸሓያዊ ዑደተ ዓመት ተጠቒሙ ሓደ ዓመት ልክዕ 365 ዕለታትን 6 ሰዓታትን ኣብ ራብዓይ ዓመት፡ እዘን 6 ሰዓታት ተዋህሊለን ዕለት ብምእካል 366 ዕለታት ዘለዋ ሰግረ ዓመት ክትክውን መዲቡ ኣቕረበሉ። ሽዑ ዮልዮስ 46 ቅ.ል.ክ ናይ መወዳእታ ወርሓዊ ዑደተ ዓመት ሮማውያን ኮይና ካብ 45 ቅ.ል.ክ ንደሓር ጸሓያዊ ዑደተ ዓመት ክኸውን ወሲኑ ኣወጀ። በዚ ድማ ቀመረ ዮልዮስ ተባሂሉ ይፍለጥ። ኣብ መጻሕፍተ ብራናታት ኣግእዚት ቤተ ክርስቲያንና ብሓሳበ ሮማውያን ይጥቀስ።

ክፍለ ዓመት (እዋን ወቕቲ)

እግዚኣብሔር፡ ምድሪ ንመንበሪ ፍጡራን ክምድባ ኸሎ ብብ ኽፍላተ ዓመት ዝቀያየር እዋናዊ ጠባይዓተ ኣየር ከም ዝህልዋ ኣመዓራርዩ ኢዩ ኣሰናዲኡዋ። በዚ ተቐያያራይ ባህርየ ኣየር ድማ እዋን ሕርሻን ዓጺድን ይፍለጥ። ኣምላኽ በብዝጥዕም መገዲ፡ ጊዜ ዛሕልን ሙቐትን ሓጋይን ክረምትን እዋን ተኽልን ፍርያትን፡ ጽድያን ጽብሓትን (ቀውዕን) እናባራረየ ብዝናም ኣብ ቃሉ፡ ብጸሓይ ኣብሲሉ ንፍጡራቱ ይምግብ። (ዘፍ 1፡14። 8፡22። ዘዳ 11፡14። ኢዮኤ 2፡23። ዘካ 10፡1።)

ዓመት፡ ኣብ 4 ክፍላተ ዓመት (ወቕትታት) ይምቀል። ብመሰረት ሓሳበ ዘመን ግእዝ ክፍላተ ዓመት ሃገርና፡-

1. <u>ቀውዒ (ጽብሓት፡ መጸው) ክፍለ ዓመት፡</u> ካብ 26 መስከረም ክሳዕ 25 ታሕሳስ ብዕለተ ግእዝ ኮይኑ፡ ሰዓታተ መዓልት ይሓጽር፡ ሰዓታተ ሌሊት ይነውሕ።

   ድኅረ ኃለፈ ክረምት ወገብአ ዝናም፡ አንተ አስተርአይከ እግዚኦ ጽጌያተ ገዳም፡ (ስንክሳር 25 መስከረም ግእዝ)።

2. <u>ሓጋይ ክፍለ ዓመት፡</u> ካብ 26 ታሕሳስ ክሳዕ 25 መጋቢት ግእዝ፡ ሰዓታት መዓልቲን ለይቲን እናተመዓራረየ ይኸይድ።

3. <u>ጽድያ (ጸደይ፡ ኣየት) ክፍለ ዓመት፡</u> ካብ 26 መጋቢት ክሳዕ 25 ሰነ፡ ሰዓታተ መዓልት ይነውሕ ሰዓታተ ሌሊት፡ የሓጽር (መዓልቲ ግንቦት ሰነ ቈልዓ ተወሊዱ ምኽስተን እኳ ይብሃል)
4. <u>ክረምቲ ክፍለ ዓመት፡</u> ካብ 26 ሰነ ክሳዕ 25 መስከረም፡ ሰዓታተ መዓልትን ለይትን እናተመዓራረየ ይኸይድ።[12]

ኣብ ውሽጢ ነፍስ ወከፍ ክፍለ ዓመት ንመንፈሳዊ ኣገልግሎት ዝተመደቡ ምስ ባህላውን ማሕበራውን ደቂ ሰባት ዝተተሓሓዙ ካብ ሰሙን ክሳብ ወርሕን ልዕሊኡን መዓልታት ዘጠቓልሉ ንኡሳን ክፍለ ዘመን ቅንያት፡ ከልተ ሰለስተ ቕነ፡ ቅነ ዮሓንስ መስቀል፡ ቅነ ልደተ ጥምቀት፡ ቅነ ትንሳኤ .. ኣለዉ። ነንእዋኑ ዝጠቕሱን ምስ ባሕረ ሓሳብ ዝተተሓሓዙን ዕለታዊ ሰሙናዊ ወርሓውን ዓመታውን ኣገልግሎት ዝፍጸመሎም በዓላት ኣጽዋማት ዓውደ ዓመታት ከምኡ'ውን ብዜማ ብንባብን ብድጋምን ዝግለጸሎም መጻሕፍተ ቤተ ክርስቲያን መምስ እዋኑ ዝሰማማዕ ጥቕስታት ይርከብ።

ልሙድ ኣቈጻጽራ ዕለት ሕብረተ ሰብና ንበዓላት መግለጺ ብምግባር ከም ድሮ ቅዱስ ሚካኤል፡ ... በዓለ ማርያም መዓልቲ ጽባሕ በዓለ እግዚኣብሔር ወዘተ. እናተባህለ ክቑጸር ጸኒሑ።

ርእሰ ዓውደ ዓመት (ሓድሽ ዓመት)፡

ዓመት ዑደቱ ፈጺሙ ከም ብሓድሽ ዝጅምረሉ ዕለት ርእሰ ዓውደ ዓመት ይብሃል፡

> "እምርእሰ ዓመት እስከ ማኅለቅተ ዓመት (ዘዳ 11፡12።) አመ ርእሰ ሠርቀ ወርኅ (ዘሌ 23፡24።) ርእሰ ዓውደ ዓመት ዮሓንስ

[12] ስንክሳር 26 መስከረም፡ 26 ታሕሳስ፡ 26 መጋቢት፡ 26 ሰኔ ብግእዝ።

(ድጕዓ) መምህራን ኣንበሩ በዓሎ ውስተ ርእሰ ዓውደ ዓመት በኀሬ፡ ዲበ ርእሰ ዕፅ ከመ ይነብር ፍሬ፡ (ስንክሳር 1 መስከረም ግእዝ)

ብዕብራይስጢ Rosh Hashana ማለት ርእሰ ዓውደ ዓመት ማለት ኢዩ። ጥንታውያን ግብጻውያን ምስ ሓድሽ ምልኣተ ውሕጅ ፈለግ ኒል ኣዛማሚዶም ኣብ መስከረም ዝጅምሩዎ ዝነበሩ ሓድሽ ዓመት መሰረት ኮይኑ ከም ብዙሓት ጥንታዊ ስልጣኔ ዝነበረን ሃገራትን ከም መጽሓፍ ቅዱሳዊ ሓድሽ ዓመት ዕብራውያንን (ሕዝባዊ) ቤተ ክርስቲያን ግብጺ ድማ ርእሰ ዓውደ ዓመታ፡ ዕለት 1 ቲቶ (ተውት፡ ቶት፡ 1 መስከረም ግእዝ) ትገብር። ሕዝባዊ ዓውደ ኣዋርሕ እስራኤል ጥንታዊ ቀመረ ቍስጥንጥንያ ወሶርያ ወዘተ. ከም ኣብነት ... ኣብ መንጎ መስከረምን ጥቅምትን ሓድሽ ዓመቱ ይጅምር።

ኣግኣዚት ቤተ ክርስቲያን ከኣ፡ እዚ ሓሳብ'ዚ ምስ ወርሓቱን ቅንያቱን ብብዙሕ መገድታት ኣገናዚባ (ዘፍ 8፡13።) 1 መስከረም ብኣቈጻጽራ ግእዝ ርእሰ ዓውደ ዓመት (ንመንፈሳዊ ኣገልግሎት ሓድሽ ዓመት) ትገብር።

ኣዋርሕ

ኣብያተ ክርስቲያን ግብጺ፡ ኣርማንያ፡ ሓበሻ (ኤርትራ ቤተ ክርስቲያናዊ ኢትዮጵያ ወግዓዊ) ከም ናይ ጥንታዊ ስልጣኔ ግብጺ ዘበርከቶ ነፍስ ወከፈን 30 ዕለታት ዝሓዛ 12 ኣዋርሕን ንኡስ ወርሓ ጳጕሜንን ብጸሓያዊ ዓውደ ብሕተት (ካብ ባሕቲ ናብ ባሕቲ) ዝመላለስ ዓውደ ኣዋርሕ ኣለወን።

ስያሜ ኣዋርሕ ግእዝ፡ እቲ ልክዕ መሰረተ ቓሉ ንምርዳእ ሕልኽልኽ ዝበለ'ኳ እንተ መሰለ ብርግጽ ግን ናይ ወጻኢ ቛንቋ ዘይኮነ ምስ መነባብሮ ሕርሻ ዝዛመድ፡ ኣውራ ኸኣ ናብ ቋንቋ ትግርኛ ዝቐርብ ኢዩ።

መስከረም፡ መስየ ክርም፡ መሰስ ክረምቲ መሰጋገሪት ክረምቲ ናብ ቀውዒ።

ጥቅምት (ቲ) ጠቓሚት፡ ኣብ ቍጠባዊ ነገር ወሳኒት።

ሕዳር፡ ሕድሮ፡ ኣብ ስራሕን ሓለዋን ዘራእቲ ምሕዳር ምናልባት ሓቴር ቅብጢ።

ታሕሳስ፡ ምትሕሳስ፡ ቀውዒ ምእካብ ዘራእቲ።

ጥር (ሪ)፡ ምንጣር፡ ካብ ቀውዒ ናብ ሓጋይ ሰዓተ መዓልት ትነጥር፡ ጥር ትብል።

የካቲት፡ ምኽታት፡ ተኽቲቱ ተጠርኒፉ ተፈጺሙ ዳሕረዋይ ዘራእቲ ቀውዒ።

መጋቢት፡ ምግብና ብማዕረ ምምጋብ መቑነን ሰዓታት ንመዓልትን ለይትን ምምዕራይ።

ሚያዝያ፡ መሓዛይ፡ ዓርከ መሓዛ፡ ንኣባጽሕ ዘወናውን ወርሓት።

ግንቦት፡ ግንቢ፡ ስራሕ ምድኳን፡ ምህናጽ ዓቢ ነገር።

ሰኔ፡ (ነ) ሰናይ ነገር፡ ምምዕባል፡ ምልማዕ ተፈጥሮ።

ሓምለ (ለ) ሓምላይ፡ ሓመልማል፡ ወርሓ ልምላሜ።

ነሓሴ (ሰ)፡ ናሕሲ፡ መዛዘሚት፡ መወዳእታ፡ ተፍጻሜተ ኣዋርሕ (ኣል ናሲ Al-nasi።

ጳጕሜን፡ መሰጋግሮ፡ ወርሓ ሰግር (Al shahr al-Sagir) መሰረተ ቓሉ ግሪኽ ኮይኑ ተወሳኺ ማለት'ውን ኢዩ።

ሰሙን (ዓውደ ሱባዔ፡ ዓውደ ዕለታት)

ብእሑድ ሰንበት ጀሚሩ በብ7 ዑደተ መዓልታት ዝመላለስ "ሰሙን" ዝብሃል ኣገባቡን ስያሜኡን፡ ኣብ መጽሓፍ ቅዱስ ዝተ

ገልጸ ቛንቋ ግእዝ ኢዩ። (ዘፍ 2፡2። 8፡10-12። 29፡27-28።) መጸውዒ መዓልታተ ግእዝ ኣብ ዘፍ 1፡5-31። ተጠቒሱ ዘሎ ግእዛዊ ቃል ምኽኑ ዘነጽር፡-

ዘፍ 1፡5። ወኮነ አሐደ ዕለተ፡ እሑድ፡ ሓደ (ቀዳማይ)

ዘፍ 1፡8። ወኮነ ክልኤተ ዕለተ፡ ሰኑይ፡ ካልኣይ (ሰኑዩ፡ ሰኑይ፡ ኣሃዝ ክልተ)

ዘፍ 1፡13። ወኮነ ሠለስተ ዕለተ፡ ሰሉስ፡ ሳልሳይ

ዘፍ 1፡19። ወኮነ ኣርባዕተ ዕለተ፡ ረቡዕ፡ ራብዓይ

ዘፍ 1፡23። ወኮነ ኃምስተ ዕለተ፡ ሓሙስ፡ ሓምሻይ

ዘፍ 1፡31። ወኮነ ስድስተ ዕለተ፡ ዓርብ፡ (ቃለ ኣራማይስጢ) መዛዘሚ፡ መፈጸምታ፡ መወዳእታ ፍጥረት ማለት ኢዩ።

"እንተ ይእቲ እምድኅረ ዓርብ" (ማቴ 27፡62) ምሴተ (ተፍጻሜተ) ዓርበሙ። ዮሓ 19፡42። ወመስዮ ዓርብ። ማር 15፡42። ወዓርብ ውእተ ዕለት። ሉቃ 23፡54። ይብል ግእዝ ጥቕሲ።

ዘፍ 2፡2። ሰንበት (ብዕብራይስጢ) ብዅራት ስራሕ ዕረፍቲ ማለት ኮይኑ፡ ንሻብዓይቲ መዓልቲ ዝተዋህበ ስም ነበረ። ኣብ ዘመነ ክርስትና፡ መዓልቲ ዕረፍቲ ምኻና ንምግላጽ ንእሑድ "ሰንበተ ክርስቲያን" ተባሂላ ንሻብዓይቲ መዓልቲ ድማ "ቀዳም" (ናይ ቀደም ሰንበት) ተባህለት፡ "መንገደ ቀዳም" (ግብ ሓዋ 1፡12።) ይብል ንባብ ግእዝ።

<u>ሰዓተ ዕለት (ክፍለ ዕለት)</u>

ቤተ ክርስቲያን ግብጽን ኣግኣዚት ኦርቶዶክስ ተዋህዶ ቤተ ክርስቲያንን ልሙድ መበገሲ ሰዓተ ዕለት ከም ጥንታውያን ግብጻውያንን ሮማውያንን ካብ ንግሆ ዝጅምር ኮይኑ፡ ብዝቱፈልየ ኣብ መንፈሳዊ ኣገልግሎትን ጸሎተ ቅዳሴን ግን፡ ካብ ቀደም ክሳዕ ሎሚ ልክዕ ከም ናብራ ዕብራውያን፡ ግሪኽን ዓረብን ካብ ዓራርቦ ጸሓይ ይጅምር። (ክብረ በዓል ብድሮ ዋይ ዜማ ዝቕወም ከኣ ስለዚ ኢዩ።)

ብሓፈሻ ምብራቓውያን ኣብያተ ክርስቲያን (ኦርቶዶክስ) ንግሆ ሰዓት 7፡00 ሓደ ኢሉ ዝጅምር መዓልትን ለይትን ነፍስ ወከፍ 12 ዓውደ ሰዓታት ዝሕዝ ኣቈጻጽራ ኣለወን ("አኮኑ ፲ወ፪ ሰዓቱ ለዕለት" "ኣብ መዓልትስ 12 ሰዓትዶ ኣይኮነን ዘሎ። ዮሓ 11፡9።)

ኣቈጻጽራ ቀዳሞት እስራኤላውያን ንለይቲ ኣብ 3 ክፍለ ጊዜ (ክፍለ ሌሊት) ንመዓልቲ'ውን ከምኡ፡ ኣብ 3 ክፍለ መዓልት ይመቕልዎ። ዕለት ዝብሃል ድማ፡ ካብ ጸሓይ ዕራብ ክሳዕ ንጽ ባሒቱ ዓራርቦ ጸሓይ ይሓስብዎ ነበሩ። ኣብ ዘመነ ስጋዌ ክርስ ቶስ ግን ከምቲ ናይ ቀዳሞት ሮማውያን ንለይቲ ኣብ 4 ክፍለ ጊዜ መቒሎም በብ3 ሰዓት ሓለውቲ (ዘብዐይናታት) ዝቐያይሩሉ፡ ነፍስ ወከፍ ክፍለ ጊዜ ኸኣ "ትግሃት" ወይ "እብረ ሓለዋ" (ዕቅበተ ሌሊት) ዝጽዋዕ ነበረ።

ኣግኣዚት ቤተ ክርስቲያን፡ ኣብ መንፈሳዊ ጉዳይ እትቑጽረሉ እዚ ዳሕረዋይ ኣቈጻጽራ ሓዲስ ኪዳን'ኳ እንተ ኾነ ከም መጠን ቀዳማዊ ታሪኽን ስርዓትን ኣብ መጻሕፍተ ቤተ ክርስቲያን ስለ ዝግለጽ ንምፍላጡ ናይ ጥንቲ ክፍለ ዕለት'ውን እንሆ።

<u>**ኣብ ዘመነ ብሉይ ኪዳን**</u>

<u>**ለይቲ**</u>

ቀዳማዊ ክፍለ ሌሊት ካብ 6፡00-10፡00 **ድሕሪ ቐትሪ** P.M. ኣቢሉ (ዘመሳ 7፡19)

ማእከለ ሌሊት፡ 10፡00 ድ.ቐ-2፡00 **ቅድሚ ቐትሪ** A.M. ኣቢሉ።

ኣፈ ጽባሕ (ኣጋ ወጋሕታ) 2፡00 - 6፡00 ቅ.ቐ (ዘጸ 14፡24። 1 ሳሙ 11፡11።

<u>***መዓልቲ***</u>

ነግህ፡ 6፡00-10፡00 ቅ.ቐ ኣቢሉ።

ቀትር፡ 10፡00 ቅ.ቐ - 2፡00 ድ.ቐ።

ሠርክ (ኣጋ ምሸት) 2፡00-6፡00 ድ.ቐ።

(ሠርክ ወነግሀ፡ ወመዓልተ እነግር፡ ምሸትን ብጊሓትን ቀትርን እቕዝም። መዝ ፶፬ (55)፡17)

እስራኤላውያን፡ መዓልቲ ወይ ለይቲ ዝብልዎ ብናታቶም መዐቀኒ ሰዓት፡ ነፍስ ወከፍ 9 ሰዓት፡ ክፍለ ዕለት ወይ ክፍለ ሌሊት ይሕዝ ነይሩ።

ኣብ ዘመነ ሓዲስ ኪዳን

<u>መዓልቲ</u>፡-

ሠለስት (ቲ) 6፡00-9;00 ቅ.ቐ (ማር 15፡25። ግብ ሓዋ 2፡15)
ስድስት (ቲ) 9፡00 - 12፡00 ቅ.ቐ (ዮሓ 4፡6። 19፡24)
ተስዓት (ቲ) 12፡00 ቅ.ቐ - 3፡00 ድ.ቐ (ማቴ 27፡45። ግብ ሓዋ 10፡3)
ሠርክ (ኣጋ ምሸት) 3፡00 - 6፡00 ድ.ቐ (ማቴ 20፡1-6።)

<u>ለይቲ</u>፡-

<u>ምሸት</u> (ምሴት) 6፡00 - 9፡00 ድ.ቐ.።
<u>ፍርቂ ለይቲ</u> 9፡00 - 12;00 ድ.ቐ (ግብ ሓዋ 23፡23)
<u>ደርሆ ነቆ</u> (ንቅወተ ደርሆ) 12፡00 ድ.ቐ - 3፡00 ቅ.ቐ
<u>ጽባሕ</u> (ወጋሕታ፡ ንግሆ) 3፡00 - 600 ቅ.ቐ.

እመሂ ሠርክ ወእመሂ፡ ... መንፈቀ ሌሊት ወእመሂ፡ ... ጊዜ ይነቁ ደርሆ ወእመሂ፡ ... ጸቢሖ ... (ማር 13፡35)

<u>ሰዓት፡</u>

መዓልቲ ብጸሓይ፡ ለይቲ ብወርሒ፡ ብጽላሎት ኣካል ዝዕ ቀን ብጫማ እግሪ ዝስፈር በብወርሑ ዝበዝሕ ዝውሕድ ናይ ግብ ጽን ግሪኽን (ጽርእ) ሰዓታት ዝብል ሰሌዳ ብራና ኣብ ገዳማትና ይርከብ።[13]

13 መ.ቅ.መ.ቃ. ገጽ 77፡117።   * N.J.B. p. 1680-1681. * Tho.C.R.B. p. 1477.

ምምዕርራይ ዕለታት ኣብ ጉባኤ ኒቅያ

ቅድም ኢሉ ከም ዝተገልጸ ኣብ'ተን ቀዳሞት ኣዝማነ ክር ስትና፡ ዝቖጸረሉ ዝነበረ ሓሳበ ዘመን እቲ ብግብጸ እስክንድርያ ኣቢሉ ናብ ሮማ ዝበጽሐ እሞ ቀመረ ዮልዮስ (Julian Calendar) ዝተሰምየ ሓደ ዓመት 365 ዕለታትን 6 ሰዓታትን (365.25) ዝሕዝ ካብቲ ትኽክለይና ጸሓያዊ ዓመት 365 ዕለታትን 5 ሰዓ ታትን 48 ደቓይቕን 46 ካልኢታትን (365.2422) ዝብል ሓሳብ ኣስታት 11 ደቓይቕን 14 ካልኢታትን (0.0078) ፍልልይ ኣብ ሓደ ዓመት ተዋህሊሉ ኣብ ኣርባዕተ ዘመን ሰለስተ ዕለታት ኣቢሉ (ኣብ 128 ዓመት 1 ዕለት) ከም ዝድንጕ ምስ ተፈልጠ፡ ኣብቲ ዓቢይ ጉባኤ ኣብያተ ክርስቲያን ዓለም፡ ጉባኤ ኒቅያ ተመርሚሩ ካብ 46 ቅ.ል.ክ ክሳዕ 325 ፈ. ሰለስተ ዕለታት ከም ዝደሓረን ብዮልዮሳዊ ዕለት 25 መጋቢት ዝነበረ ዕሪና (ማዕርነት) መዓልት ወሌሊት ናብ 21 መጋቢት ድሕሪት ከም ዝተመልሰን ተረጋገጸ።

ብመሰረት'ዚ ሶሲጅነስ ቀሚሩ ንዮልዮስ ካብ ዘቕረበሉ (46 ቅ.ል.ክ) ክሳዕ ጉባኤ ኒቅያ (325) ዝደንጎየ 4 ዕለታት ብምጽ ግጋዕ እቲ ጉባኤ ሊቃውንቲ ኣመዓራርዩ 21 መጋቢት ታሕ ተዋይ መበገሲ በዓለ ትንሳኤ ክኸውን ወሰነ።

<u>ጎርጎርዮሳዊ ተሓድሶ ቀመረ ዕለታት (Gregorian Calendar)</u>

ድሕሪ ጉባኤ ኒቅያ 325 ፈ. ቀመረ ዮልዮስ ከይተመዓራረየ ክሳዕ መበል 16 ዘመን ክቝጸረሉ ምስ ጸንሐ ኣብቲ ዘመን'ቲ ጳጳስ ጎርጎርዮስ ስሙ መበል 13 (ሮማዊ 1502-1585) ኣብ ክፍለ ዓመት ጽድያ ክውዕል ዝግብኦ በዓለ ትንሳኤ ናብ ማእከለ ሓጋይ ክፍለ ዓመት ገጹ ድሕሪት ይምለስ ከም ዘሎ ኣስተውዒሉ ንምም ዕርራዩ ተበገሰ። ካብ ምትኽኻል ዕለታት ብጉባኤ ኒቅያ ክሳዕ ሽዑ ኣብ ዝነበራ 1260 ዓመታት 10 ዕለታት ብምድንጓይ ዕሪና

መዓልት ወሌሊት ካብ 21 መጋቢት ናብ 11 መጋቢት ወሪዱ ተረኺበ። ነዚ ጉድለት'ዚ ጎርጎርዮስ ሓሲቡ ድሕሪ ዕለተ ዮልዮስ፡ ሓሙስ 4 ጥቅምቲ (October) ዝነበረት፡ ዓርቢ 15 ጥቅምቲ ብዕለተ ጎርጎርዮስ ክትክውን መዲቡ ንሓዋሩ ኸኣ በብ400 ዓመት ሰግረ ዕለት ክህሉ ወሰነ።

እንተ ኾነ ምስኡ ኣተሓሒዙ በዓል ትንሳኤ ካብ 22 መጋቢት ክሳዕ 25 ሚያዝያ ኣብ ዘሎ ጊዜ ክብዕል ዘመሓላለፎ መምርሒ፡ ትንሳኤ ድሕሪ ፋሲካ ኣይሁድ ዘላ ሰንበት ክብዕል ዲድስቅልያን (ትምህርተ ሓዋርያት) ዓንቀጽ 31 ውሳኔ ኒቅያን ስለ ዝጠሓሰ ኣብ ምብራቓውያን ኦርቶዶክስ ተዋህዶ ኣብያተ ክርስቲያን ኮነ ካልኦት ከም በዓል ቍስጥንጥንያን (ግሪኽ) ሩስያን ዝመሰላ ተቐባልነት ኣይረኸበን።

ኣብያተ ክርስቲያን ግብጺ፡ ብቕብጢ፡ ሓበሻ ብግእዝ እንክቔጽራ እተን ካልኦት ብዕለተ ዮልዮስን ብሰሌዳ ጊዜ እስክንድርያውያንን በዓላት ይቕምራ። ስለዚ ድማ ኢዩ ዕለታት ጎርጎርዮስ ካብ ዕለታት ግእዝ 6 - 10 ዕለታት፡ ካብ ዕለታት ዮልዮስ ድማ ክሳብ 13 ዕለታት ዝቕድም።

ኣፈቓቕዳ ዕለታተ ቅብጥን ግእዝን ካብ ባሕቲ ናብ ባሕቲ ብሓደ ዝጕዓዝ ኮይኑ ምስ ዕለታተ ዮልዮስ፡ ኣብ በዓላት ይራኸብ ንምሳሌ፡ 29 ኣውግስጦስ፡ (August፡ ነሓሴ) ብዮልዮስ፡ 1 ቶወት፡ ብቕብጢ፡ 1 መስከረም ብግእዝ፡ ጥንታዊ ርእሰ ዓውደ ዓመት፡ ቀዳሞት ኣብያተ ክርስቲያን። 6 ጃንዋርዮስ፡ January ብዮልዮስ፡ 11 ጡባሕ ብቕብጢ፡ 11 ጥሪ ብግእዝ በዓል ጥምቀት (ኤጲፋንያ፡ Epyphany) ይውዕል።[14]

[14] N.E.B. vol. 4 p. 580. * ዘ.ኣ. ገጽ 31። * The Harper Encyclopedia of Science 1967 p. 198. * Encyclopedia Americana vol. 5, 1968 p. 187-188.

ኣብዚ ክጥቀስ ዝግብኦ ናይ ገዛእ ርእሱ ፍሉይ ኣቀማምራ ዘለዎ ሃገራዊ ሓሳበ ዘመን መጽሓፈ ሕርግራግ፡ ሓሳበ ደብረ ቢዘን፡ ኣብ ዘመኑ ካብ ኤርትራ ክሳዕ ትግራይ ዝቕመረሉ ዝነበረ ይርከብ። እንተ ኾነ ብዛዕባኡ ምግላጽ፡ ርእሱ ዝኸኣለ ናይ ባዕሉ ምዕራፍ ስለ ዘድልዮ፡ ካልእ ጊዜ፡ ብኻልእ ኣርእስተ ጽሑፍ ክግለጽ ተስፋ ይንበረሉ።

ብዘይካ'ዚ ካብ በበይነን ሃገራት ዝተወርሰ ኣቈጻጽራታት ከም ዓመተ እስክንድር ዓቢይ ዓመተ እልሓጅራ (ሕጅራ)፡ ዓመተ ሰማዕታት ብኸልተ ዓይነት ዓውደ ሓሳበ ዓመተ ዓለም ብበበይኑ ኣገባብ ኣቈጻጽራ፡ ... ብተደራቢ ኣብ መጻሕፍተ ብራናታት ቤተ ክርስቲያንና መቑጸርን መግለጽን ኮይኑ ስለ ዝጥቀስ ምፍላጡ ኣብ ምንጽጻር ታሪኽ ዓቢይ ቑም ነገር ከበርክት ይኽእል ኢዩ።

ድኽመታት ክርስትና ኣብ መታሕት ኤርትራ

ኣብ ካልኣይ ምዕራፍ ጕዕዞ ታሪኽ ከም ዝተገልጸ፡ ምስልምና ናብ ምድሪ ሓበሻ ዝኣተወ፡ ኣቈጻጽራ ሕጅርያ ቅድሚ ምጅማሩ ኾይኑ ብቐጻሊ ብንግድን ካልእን ምቕልቃልን ምንቅስቓስን ወጻእተይናታት ኣመንቲ ምስልምና'ኳ እንተ ነበረ ክሳዕ መበል 19 ዘመን፡ ንዘመናት ዝኣክል ኣብ ኵሉ መኣዝናት ኤርትራ፡ እምነቱ ዝዓ ቀበ ዓብላልነት ክርስትና ነበረ።

ካብ ፈለማ መበል 19 ዘመን ግን ኣውራ'ኳ ኣብ መታሕት ኤርትራ፡ ዝጸንሐ ሃይማኖት ክርስትና በብምኽንያቱ እናተዳኸመ ሕዝበ ክርስቲያን እናወሓዱ፡ ብኣንጻሩ እምነት ምስልምና ኣብቲ ቦታ፡ እናተተከኣን እናበርከተን መጸ። ኣብ ሓደ ዘመን ብብዝሒ ኣብ እምነት ምስልምና ዝኣተዉ ተዛረብቲ ቛንቋ ትግረ ዝኾኑ ሕዝቢ፡ መዓስን ብኸመይን ከም ዝመስለሙ ሰብ ታሪኽ፡ ከምዚ ዝስዕብ ይትንትኑ።

ከም በዓል ሓባብ (ሃብትየስ፡ ሃብተኢየሱስ) ዓዲ ተኽልየስ (ተክለ ኢየሱስ) ዓዲ ተማርያም (ሃብተማርያም) ሕዝቢ ቤት ማርያታትን (ማርያ ቀያሕ ማርያ ጸላም) ቤት ኣስገደን... ስማ ክርስትናኦም ጥራሕ ዘይኮነስ ከም ሃገረ ናግራን (ንዝኸሪ ሰማዕታት ናግራን ዝተሰምየ "ሃገር") ጥቓ ኢሮታ ዝነበረ ደብር ቅዱስ ዝመሰሉ ገዳማትን ሓድጊ ህንጻ ኣብያተ ክርስቲያንን ኣብ ማእከሎም ዝርኣዩ ትእምርትታት ወልማዳት ክርስቲያንን መንነቶም የረጋግጽ።[15]

እንተ ኾነ፡ ኣብ መጀመርታ መበል 19 ዘመን፡ ምስቲ ኣብ ከባቢኦም ዝተኸስተ ዘይርጉእ መነባብሮ ተደማሚሩ ሕዝቢ ክርስቲያን ሓባብ፡ ቤት ማርያ ቐያሕን ማርያ ጸላምን ቤት ኣስገደን ብጾቶምን ኣብ ኵሉ ዓድታቶም ዝነበሩ ካህናት እናወሓዱን እናሞቱን ክኸዱ ኸለዉ ዝትክኦም ብዘይ ምርካቦም፡ ኣብያተ ክርስቲያን ዘገልግለን ስለ ዝሰኣና ካብቲ ዝኣምንዎን ዘኽብሩዎን ታቦተ ኣምላኽ ብምፍላዮምን ጓሂ እናተሰምዖም፡ ድኽመታት ቤተ ክህነት መተኣታተዊ ኮይኑን ብንግዲ ውሑዳት ኣስላም ክቀራረቡዎምን ባህሎም ክስርጹሎምን ስለ ዝጀመሩ፡ ካብ 1817-1835 ፈ. ቤኒዓምር ብተሓባበርቲ ሓደ ፍቑራ ተሳሒቦም ኣውራ'ኳ ብሰበኽቲ ዓዲ ሼኽ በብቑሩብ ክምስልሙ ከኣሉ።

ካብ ምጽዋዕ ብሸነኽ ሰሜናዊ ምዕራብ ኣስታት 50 ማይልስ (80 ኪሎ ሜትር) ኣብ መንጎ 38.39 ሎንግቲዩድ 16-16.30 ላቲትዩድ (መዐቀኒ ምድሪ) ዘጠቓለለ ዞባ ዛራ ማይ ኣብ ዝርከቦ ጎቦታት ዝሰፈሩ ሕዝቢ ክርስቲያን፡ ሓባብ፡ ዓዲ ተማርያም ክሳዕ 1815 ፈ. ኣቢሎም ብኽርስትያንነቶም ምስ ጸንሑ ካብኡ ንደሓር ብሓደ ኣብ ሰምሃር ሰሙይ ዝነበሩ ጥቓ ምንኵሉ ዝቕመጡ ዓቢ ሼኽ ናብ መሓመዳዊ ስብከት (እምነት ምስልምና) ከም ዝኣተዉ ብ1865 ፈ. ኣብ ኤርትራ ዝተዘዋወረ ኤውሮጳዊ ገያሻይ ይገልጽ። (ሽዑ እቶም ሼኽ ብሕይወት ነይሮም)።[16]

---

[15] ዛ.ኤ ገጽ 16፡69።

[16] A Narrative of captivity in Abyssinia by Henery Blanc 1970 p. 88.

እንኮላይ ካብ ቢለናውያን ተወሲኾሞም ብዝያዳ ተጠቓሊሎም ብብዝሒ ናብ ምስልምና ዝኣተዉ ግን ካብ ፈለገ ኒል ክሳብ ቀይሕ ባሕሪ ከስፋሕፍሑ ዝተላዕሉ ግብጻውያን ኣስላም ካብ 1840-1872 ፈ. ናብቲ ኸባቢ ቅድም ናብ ምጽዋዕ ካብኡ ናብ ከረን ከባቢኣ ምድሪ ቢለንን ብምእታዎም ኢዩ።[17]

መንሳዕ (ቤት ጁክ) ብ1874 ፈ. ኣብ ትሕቲ ግብጻውያን፡ ብ1889 ፈ. ኣብ ትሕቲ ኢጣልያውያን ክሳዕ ዝጽቀጡ ተዋህዶ ነይሮም ክብል ኣማኻሪ ውግእ ግብጻውያን ዝነበረ ፈረንሳዊ ሙሲንጀር ብ1865 ፈ. ዝረኣዮ ጠቒሱ ይምስክር።[18]

ሕዝቢ መንሳዕ ብኹሉ መዳይ'ኳ እንተ ተጨነቑ ናይ መወዳእታ ቸሾምን ታቦቶምን ክሳዕ ዝስእኑ ብኽርስትናኦም ጸኒዖም ክጋደሉ ጸኒሖም ኢዮም። ንሳቶም ንታቦት ኣብ ርእሲ'ቲ ትእምርተ ሃይማኖቶም፡ ከም መንነት ነገዶም (እንዳኦም) እውን ስለ ዝርእዩዎ፡ ነዚ ንዘይ ምግዳፍ ብርቱዕ ተጋድሎ ከካይዱ ኸለዉ፡ እቶም ዝርካቦም ሒደት ኣቕሽሽቲ ድማ ረዳኢ ደኣ ኣይረኸቡን እምበር ብዝከኣሎም፡ ሕዝቢ ብዝኾነ ምኽንያት ናብ ዝገዓዞ ከባቢ ታቦት ጾይሮም እናሰዓቡ፡ እቶም ካህን ዘይብሎም ዓድታት'ውን ንዋያተ ቅድሳት፡ ኣብ በረኻ እናዓቀቡ ኣብ ሓደ ውሱን ቦታ ኾይኖም ኣገልግሎት ቤተ ክርስቲያን ይፍጽሙ ነበሩ። ፈለማ ዝመጹ ካቶሊክ ሚስዮን ነቲ ነባር ቤተ ክርስቲያን መንሳዕ ብዓይኖም ከም ዝረኣዩዎ፡ ብ1854 ፈ. ኣብ መጋርሕ 324 ሕዝበ ክርስቲያን ከም ዝጸንሑዎም ኣብ ገለ ዓድታት ግን ቀሺ የብሎም ቤተ ክርስቲያን ኣይነበሮም ብኽርስቶስ ምእማን፡ ስም ቅድስት ማርያም፡ ቅዱስ ሚካኤልን ቅዱስ ጊዮርጊስን ምዝካር እንተ ዘይኮይኑ ካልእ ስርዓተ ቤተ ክርስቲያን ዘይፍጸመሎም ሒደት ዓበይቲ ክርስቲያን ሰባት ከም ዝረኸቡ ጽሑፎም ይነግር።[19]

---

[17] I.E. p. 112-120.

[18] I.E. p. 161-162.

[19] E.P.H.V.A.K.M. p. 175-176.

ሓደ እዋን ተጻባእቲ ኣጋጢሞሞም፡ ካህናት ናይ ሓደ ዓዲ ነቲ ታቦት ኣብ በዓቲ ሓቢኦሞ ምስ ከዱ፡ ደሓር መዓልቲ እንተ ተመልሱ ስለ ዝሰኣኑዎ፡ ሕዝበ ክርስቲያን መንሳዕ ኣዝዩም ጉሂዩ ይብሃል። ከመይሲ ታቦት፡ እንኮ ስርዓተ ቍርባንን ጥምቀትን ዝፍጸመሉ ንዋየ ቅድሳት ስለ ዝኾነ። ከም ኵሉ ሕዝበ ክርስቲያን ሕዝቢ መንሳዕ'ውን መንነቶም ዝፍለጡሉ ሰማያዊ ፈትሊ (ማዕተብ) ኣብ ክሳዶም ምእሳር፡ ክልተ ሰናብቲ (ቀዳመ ሰንበት)፡ በዓላተ ቅዱሳን ብምኽባር ወዘተ. ኢዩ።[20]

በዚ ኸምዚ ተጻብኦታትን ተልእኾ ግብጻውያንን ምስ ሕልፈታት ውሉደ ክህነት ብዝሒ ሕዝበ ክርስቲያን መታሕት ኣብ መበል 19 ዘመን፡ ንታሕቲ ኣንቈልቍለ።[21]

ኣብ መንጎ ሰንዓፈ - ኢራፋይለ ክሳዕ'ዚ መወዳእታ 19 ዘመን፡ ክርስቲያን ከም ዝነበሩ፡ መርኣያ ናቱ ሎሚ'ውን ኣብ ደብሪ ሜላ፡ ከባቢ እምባሶይራ ሕዝበ ክርስቲያንን ሓድጊ ናይ ቀደም ቤተ ክርስቲያንን ከም ዘሎ ይፍለጥ።[22]

ካልኦት ሓሓሊፎም ኣብ ማእከል ሕዝበ ክርስቲያን ከበሳታት ዝነብሩ ብቛንቋን ሓደ ሓደ ባህላዊ ነገራትን ተሓዋዊሶም ምስል ምና እምነቶም ግን ዓቂቦም ሓይሎም ኣብ ንግዲ ዝተዋፈሩ ክሳብ ምንባብን ምጽሓፍን ኣብ ቤተ ክርስቲያን ከይተረፈ ዝመሃሩ ምስ ሕዝበ ክርስቲያን ብስኒት ዝካየዱ ኣብ ዝኾነ ጉዳይ ዝተሓጋገዙ ሕሉፍ ፍቕሪ ኣጋጢሙ፡ እንተ ተማራዓዓዉ ኣብ ናይቲ ሰብኣይ (መርዓዊ) ሃይማኖት ዝኣትዉ "ጀበርቲ" ዝጽውዑ እውን ብዙሓት ኣይኮኑን'ምበር ቅድም ኢሎም ዝጸንሑ ኢዮም።[23]

---

[20] I.E. p. 162-163. * ኢ.ኦ.ተ.ቤ.ክ.ታ. ገጽ 72።
[21] C.H.A. vol. 5 p. 55.
[22] I.E. p. 178-179.
[23] I.E. p. 113, 152.

ብሓፈሻ መታሕት ኤርትራ፡ ብዘይካ'ቲ ሓሓሊፉ ኣብ ኦርቶዶክስ ሃይማኖት ጸኒዑ ዝጸንሐ ሕዝቢ ክርስቲያን ካልእ መምስ ምትእትታው ግብጻውያን ኣስላም፡ ምምጻእ ሚስዮናውያን (ልኡኻን) ካቶሊክን ወንጌላዊትን ናብ ኵሉ ተመቓቒሉ ይርከብ።[24] ሰዓብቲ ካቶሊካዊትን ወንጌላውያንን ኣብያተ ክርስቲያን፡ ሚስዮናዊ ተግባሮም ንምፍጻም ኣብዚ 19 ዘመን፡ ምስ መጹ፡ እቲ ብሓቂ ዝነበረ ዓውደ ክርስትና ኦርቶዶክስ መማቕልቲ ረኸበ።

<u>ምምስራት ካቶሊካዊትን ወንጌላዊትን ኣብያተ ክርስቲያን</u>

<u>ምጽኣተ ሚስዮናውያን (ልኡኻን) ካቶሊክ</u>

ዡስቲን ደ ዣኮ ቢስ (Justin De Jacobis) ብልሙድ ኣሕጽሮተ ኣጸዋውዓ ሃገርና፡ ኣባ ያዕቆብ ዝተባህሉ ኢጣልያዊ ሚስዮናዊ (ልኡኽ) ብ13 ጥቅምቲ 1839 ፈ. ኣብ ምጽዋዕ ኣተዉ። ካብኡ፡ ፈለማ ብደቡብ ኤርትራ ኣቢሎም ናብ ትግራይ ኣምርሑ። ተመሊሶም ናብ ኵሉ መኣዝናት ምድረ ሓበሻ እናተዘዋወሩ ቦታታት፡ ባህልን ቋንቋን የጽንዑ ነበሩ። ቅድመ ምምስራት ካቶሊካዊት ቤተ ክርስቲያን ኣብ ኤርትራ ዑደት ካብ ዘካየዱለን ዓድታት ንዕልቶ፡ ሓላይ፡ ድግሳ፡ ወኪ፡ ዓዲ ተከለዛን፡ ደብረ ሲና ከም ኣብነት ይጥቀሳ።

በዚ ኸምዚ ተመሃሮን ገለ ሰዓብትን ምስ ኣኻኸቡ፡ ጕልዓ ኣብ ዝተባህለ (ምብራቕ ዓዲ ግራት - ትግራይ) መዓልቦ ገይሮም ናብ ከተማ ምጽዋዕ እናተመላለሱ ንመንበርን ንቤተ ጸሎትን ዝኸውን ቦታ ዓዲጎም 3x4 ሜትር ዝስፍሓታ ኣጕዶ ቤተ ጸሎት ተኸሉ።

---

[24] I.E. p. 165.

ኣብ ትግራይ ዝገበሩዎ ፍረ ስራሖምን ውጽኢት ተልእኮኦምን ተራእዩ መዓርገ ጵጵስና ክውሃቦም ስለ ዝተፈቕደ፡ ኣብታ ኣብ ምጽዋዕ ዝተኸሉዋ ቤት ጸሎት ወርሒ ጥሪ 1849 ጵጵስና ተቐብሉ። ካብኡ'ውን ኣብ ምንኵሉ፡ ቤት ጸሎት ተሰሪሑ ነይሩ፡ ግና ከም ኵሉ ኣብ ክርስቲያን ዝነበረ መከራ ብወተሃደራት ግብጺ ተቓጺላ።25

ድሕር'ዚ ኣባ ያዕቆብ ብዝነበሮም ሌላ ብ1850 ፈ. ቀንዲ መንበሪኦም ኣብ ሓላይ (ኣከለጉዛይ) ክኸውን ብምውሳን ሓዲሽ መንበረ ኤጲስቆጶስናን መንፈሳዊ ቤት ትምህርትን ኣቖሙ። ብኡ ኣቢሎም ከኣ ምስ ሕዝብታት ጸንዓደግለ ብቐረባ እናተላዘቡ ኣብ 1852 ፈ. ኣቢሉ ካብ ዓድታት እቲ ኸባቢ ሓያሎይ ሰዓብቲ ረኸቡ። ጸኒሖም'ውን ካብ ከተማ ሰገነይትን ኣብ ከባቢኣ ዘለዋ ዓድታትን ተሓወሱዎም። ካብኣቶም፡ ደቂ ዓድታት ሔቦን ኣኽሩርን ቤተ ክርስቲያን ክሰርሑ ሓቲቶም ምስ ኣባ ያዕቆብ ምስ ተሰማምዑ ቀዳማዊት ካቶሊካዊት ቤተ ክርስቲያን ደቀ'ባት ኤርትራ ኣብ ሔቦ ተመስሪታ ብ1853 ፈ. ተጸምበለት። ብዘይካ'ዚ ንሶምን ብጸቶምን ናብ ደቡብ ሰሜን ኤርትራ እናተዘዋወሩ ስብከቶም ቀጸሉ። ሽዑ ዝተደኰነ ህንጻ ሃይማኖት ካቶሊክ ከኣ፡ ሰዓብቲ ኣባ ያዕቆብ ዮስጢኖስን ካልኦትን ኣባላት ካቶሊካዊት ቤተ ክርስቲያን ብምቕጻል፡ ኣብያተ ክርስቲያን፡ ኣብያተ ትምህርቲ፡ ኣብያተ ሕክምና እናኸፈቱ ኣገልግሎት ኣወፈዩ።26

ምጽኣተ ሚስዮናውያን (ልኡካን) ወንጌላዊት

ሰለስተ ሚስዮናውያን ወንጌላዊት ስዊድን (Swedish Evangelical Mission) ብ15 መጋቢት 1866 ፈ. ምጽዋዕ ኣተዉ። ፈለማ

---

25 E.P.H.V.A.K.M. p. 78-79. * Catholic Theological institute ABUNE SELAMA KESATE BRHAN Asmara Eritrea 1995 p. 35.

26 H.C.Ch.E. p. 41-63.

ልኡኽ ፈረንሳ፡ ኣብ ከተማ ምጽዋዕ ዝነበረ፡ ደሓር ኣማኻሪ ግብጻውያን ኣብ መታሕት ኤርትራ ኾይኑ ዝተመደበ ምስ ፈረንሳዊ ሙሲንጀር ተራኺቦም ድሕሪ ምዝርራብ፡ ኣብ ከባቢ መንሳዕ ከይዶም ቃለ ወንጌል እንተ መሃሩ ከም ዝሓይሽ ተረዳድኡ። ሕዝቢ መንሳዕ በይኑ ተሪፉ ዝነበረ እንኮ ቐሺም ምስ ሞተ፡ ቕድሚ ቑሩብ ዓመታት ካብ ኦርቶዶክስ ናብ ምስልምና ኣትዮም ዝጸንሑ ኢዮም።

እንተ ኾነ፡ ኣብቲ እዋን'ቲ ኣባላት ካቶሊካዊት ቤተ ክርስቲያን ኣብኡ ክምህሩ ጀሚሮም ስለ ዝነበሩ፡ ቅጽጽ ኮይኑስ ክሳብ ስምዕታ ስለ ዝተባጽሑ፡ ምኽሪ ሙሲንጀር ተወሲኹዎ፡ እዞም ስዊደናውያን ናብ ምድረ ኹናማ ኸይዶም ክምህሩ ተበገሱ። ካልኦት ብጾቶም'ውን ሰዒቦሞም፡ ኣብ ምድረ ኹናማ ክሳዕ 1870 ፈ. ወንጌል ክሰብኩ'ኳ እንተ ጸዓሩ በቲ ሓደ ብሱዳን ኣቢሎም ዝኣተዉ ግብጻውያን ኣስላም፡ ሰሜን ምዕራብ መታሕት ኤርትራ ይዕንድሩሉ ብምንባሮም፡ በቲ ኻልእ ኣብ መንጎ ሕዝበ ኹናማን ኣድያቦን (ትግራይ) ኣዘማማትን ወራራትን ዝካየደሉ እዋን ኮይኑ ክሳብ ሰማዕትነት ዘብጽሐ ሓደጋን ባህርያዊ ጸገምን ስለ ዝተደራረቦም፡ ሓሳቦም ኣብ ፍጻሜ ከየብጽሑ ተመሊሶም ብ26 የካቲት 1870 ፈ. ምጽዋዕ ኣተዉ።

ኣብቲ ጊዜ'ቲ ጉባኤ ወንጌላዊት ሚስዮን ሽወደን፡ ኣብ ስቶክሆልም፡ ንሳቶም ናብ ኢትዮጵያ ኸይዶም ክሰብኩ፡ ካልኦት ሚስዮናውያን ግን ናብ ኤርትራ ክለኣኹ ብምውሳን፡ ካልኦት 18 ሓምለ 1870 ፈ. ምጽዋዕ በጽሑ። ካብኡ ቐጺሎም ኣብ ኳዜን ተቐሚጦም በብጊዜኡ ናብ እምባደርሆ፡ በለዛ፡ ጸዓዘጋ፡ ክሳብ ደብረ ቢዘን እናተዘዋወሩ ቋንቋን ባህልን የጽንዑ ነበሩ። ንቕድሚኦም ከኣ ምስ ደቂ ሃገር ሌላ እናፈጠሩን ፍቕሪ እናመስረቱን ከዱ። ብኻልእ መዳይ፡ ኣብቲ ዝነብሩሉ ኸባቢ ዝነበረ ናይ መሳፍንቲ ምምንጣል ሽመት ዘስዓቦ ሁከት፡ ኣብ ሕዝቢ ዘውርዶ ዝነ

በረ ጸገም፡ ንዓኣቶም እውን ስለ ዝለከሞም ምስ ካልእ ናይ ባዕ
ሎም ሽግራት ተደማሚሩ በብወልቅን በብመዓልቱን ክፋሎም
ናብ ባጽዕ ከይዶም ንእሽቶ ቤት ትምህርቲ ክኸፍቱ ኸለዉ፡ ክፋ
ሎም ኣብታ ካብ ባጽዕ መገዲ ሓደ መዓልቲ ብእግሪ እትኸውን
ማዕድናዊ ማይ (ውዑይ) ዘለዋ ዓይለት ተቐሚጦም መቐበሊ
(መዕቈቢ) ኣጋይሽ ገዛ ብምስራሕ ቀዳማይ ረድኤት ሕክምና እና
ሃቡን ንጽጉማት ሓደ ሓደ ሓገዝ እናለገሱን ካብ ቅዱሳት መጻሕ
ፍቲ ጥቕስታት እናገለጹን ካብ 25 መጋቢት 1871 ፈ. ኣገልግ
ሎት ጀመሩ።

ካብቶም ኣብ ቤት ትምህርቲ ኸተማ ምጽዋዕ ዝመሃሩ ዝነበሩ
ካብ 5-9 ዝኾኑ መንእሰያት ሓደ ካብ ኢሉባቦር (ምዕራባዊ ኢት
ዮጵያ) ወዲ 4 ዓመት ከሎ ኣቦኡ ዝሰኣነ ብዓማጽያን ሰባት ካብ
ኣዲኡ ክልተ ሳዕ ተሰሪቑ ብጊልያነት (ብባርነት) ከገልግል፡ ኣር
ባዕተ ሳዕ ተሸይጡ ብኦሮሞ ሒካ ዝነበረ፡ ነሲብ ዝብል ስም
ዝተዋህቦ ነበረ። ኣብ መወዳእታ ሙሲንጀር ሓራ ኣውጺኡ ኣብ
እንዳ ሓደ ሚስዮናዊ ኣማዕቈቦ'ሞ ካብ'ቶም ኣብ ቤት ትምህርቲ
ሚስዮን ዝኣተዉ ቐንዲ ኾነ። ድሕሪኡ ወዲ 16 ዓመት ኣቢሉ
ምስ ኮነ፡ ፍቓድ ሓቲቱ ብ31 መጋቢት 1872 ፈ. በዓል ትንሳኤ
ብፈረንጂ ተጠሚቑን ኣናሲሞስ ተሰምዩን ቀዳማይ ሓበሻ ኣባል
ወንጌላዊት ቤተ ክርስቲያን ኮይኑ ተረኽበ። ብኣካልን በኣእምሮን
ምስ ዓበየ ድማ፡ ኣብ ኣስመራ ኮይኑ፡ ብቛንቋ ኦሮሞ ዝተርጎሞ
ምሉእ መጽሓፍ ቅዱስ (መጽሓፈ ቑልቊሉ) ብፊደላት ግእዝ
ንሕትመት በቒዑ ብ1899 ፈ. ኣብ ሽወደን ተሓትመ።

ማዕረ ማዕረ'ዚ፡ ሓደ ተወላዲ ኦሮሞ ንሕጅያ ኣብ መካ በጺ
ሑ ክምለስ ከሎ ኣብ ምጽዋዕ ምስ በጽሐ ስለ ዝሓመመ፡ ነበርቲ
እቲ ኸተማ ኣብ ዓይለት ከይዱ ማይ ውዑይ ክሕጸብ ምስ ሓበ
ሩዎ፡ ኣብ ወርሒ ሰነ 1871 ፈ. ናብ ዓይለት መጺኡ ምስ'ቶም
ኣብኡ ዝነበሩ ሚስዮናውያን እናተሓከመ ተቐሚጡ፡ ኣብ ዓመቱ

19 ግንቦት 1872 ዕለተ በዓለ ጰንጠቈስቴ ብፈረንጂ ተጠሚቑ
ስሙ ካብ ሓጂ ሓመድ፡ ናብ ኣማኑኤል ተለዊጡ ኣባል ወን
ጌላዊት ቤተ ክርስቲያን ኮነ። እዚኣቶም ክልቲኦም ኣብ ኦሮሞ
ተመሊሶም ቃል ወንጌል ብምምሃርን ቅዱሳት መጻሕፍቲ ብም
ትርጓምን ንዓበ ክፋል ሕዝበ ኦሮሞ ናብ ክርስትና ዝመለሱን
ክሳዕ ሕጂ ስሙይ ኮይኑ ዘሎ ናይ መካነ ኢየሱስ ቤተ ክርስቲ
ያን እምነ መሰረት ዘንበሩን ኮይኖም ይጥቀሱ። ብተመሳሳሊ 3
ደቂ ኦርቶዶክሳዊት ቤተ ክርስቲያን ብ1 ታሕሳስ 1872 ፈ. ምስ
ጢረ ወንጌላዊት ቤተ ክርስቲያን ተቐቢሎም ኣባላት ክኒሻ ኾኑ።

እዞም ሚስዮናውያን ሽወደን፡ ዋላ'ኳ መንባብሮኦም ኣብ
ከተማ ምጽዋዕን ዓይለትን እንተ ገበሩ፡ ቅድም ብዝነበሮም ሌላ
ናብ ዝባን ሓማሴን እናተመላለሱ ኣብ ከም በዓል በለዛን ጸዓዘጋን
ምስ'ቶም ዝፈልጡዎም ይበጻጽሑን ምስ ሓደስቲ ይላለዩን ብም
ንባሮም ኣብ 1873 ፈ. ካብ ካህናት ጸዓዘጋ ሰዓብቲ ረኺቡ'ሞ
መሰረት ወንጌላዊት ቤተ ክርስቲያን ተነብረ፡ ብኡ ንብኡ ድማ፡
ቀዳመይቲ ወንጌላዊት ቤተ ክርስቲያን (ክኒሳ) ኤርትራ ኣብ
ጸዓዘጋ ተሃንጸት።[27]

ሓሙሻይ ምዕራፍ

<u>ቤተ ክርስቲያን ካብ 19 - 20 ዘመን</u>

ባዕዳዊ መግዛእቲ ኢጣልያ፡ ኣብ መወዳእታ ርብዒ መበል
19 ዘመን፡ ንኤርትራ ምስ ሓዛ፡ ብ1 ጥሪ 1890 ፈ. ትርጉሙ
"ቀይሕ ባሕሪ" ማለት ዝኾነ "ኤርትራ" ብዝብል ስያሜ ግዝ
ኣቱ ምኳና ብዕሊ ኣወጀ። ጽንሕ ኢሉ ምስ ደልደለ ኸኣ ኣብ
ልዕሊ ኦርቶዶክስ ተዋህዶ ቤተ ክርስቲያን በበይኑ ተጽዕኖታት

[27] E.P.E. p. 1978. p. 147-175.